

Markója Csilla

A MŰEMLÉKVÉDELEM SZÉPSÉGE

Nemrégiben a *Magyar Tudomány*ban megjelent, a magyarországi művészettörténet-tudomány helyzetével foglalkozó szakmai körképben és tömör értékelésben neves, részben akadémikus szerzők foglalták össze a műemlékvédelemmel kapcsolatos legfőbb problémákat:

„A piac beengedésével az állam a felújítások finanszírozásából is egyre inkább kivonul, s azt mára alapvetően EU-s pályázatok határozzák meg. Ezeket jobbra turisztikai fejlesztésekre, s nem a nemzeti hatáskörű műemlék-felújításokra írják ki, ami szintén okoz fonák helyzeteket. Ki kell emelni a döntően ugyancsak brüsszeli pénzből támogatott Nemzeti Kastély- és Várprogramot, melynek égisze alatt több tucat műemlék helyreállítása történt meg. A jó színvonalú kastélyfelújítások után ezen emlékek most folyó magánkézbé adása azonban erős vitát gerjesztett, megjárva még az Alkotmánybíróságot is. A várromok rekonstrukciójánál a hitelesség sok esetben elvesztette a szerepét, s helyére a fantázia generálta, úgynevezett közérthető látványosság lépett. Aligha függetlenül a hatalmas állami építési hullám zavartalan levezénylésének igényétől 2018-ban hosszú évekre megszüntették a Központi Építészeti Tervtanács műemléki testületét is. Amint az a fentiek alapján világos, a művészettörténet jelenléte, művelése és fajsúlya a vizsgált időszakban többé vagy kevésbé, de visszaszorult. Nem új keletű tendencia ez, mostanra azonban felerősödött és általánossá vált. Persze a tudományokról összességében is elmondható, hogy korábbi szerepük a mindenkori politikai és gazdasági döntéshozók szemében megkérdőjeleződött, s ezzel párhuzamosan társadalmi megítélésük is kedvezőtlenebbé vált.”¹

„Nincs kínosabb feladat, mint időnként a magunk foglalkozásának értelméről szólni” – írta Marosi Ernő *A művészettörténet-írás szépsége* című szövegében, és hatványozottan igaz ez manapság, és főképpen a műemlékvédelem területén dolgozó művészettörténészek esetében, akik kénytelenek voltak végignézni és elszenvedni nagy szakértelemmel és szeretettel művelt szakmájuk mozgásterének beszűkülését, intézményeik még csak nem is módszeres, sokkal inkább ad hoc ötleteken alapuló elpusztítását. A művészettörténet tudománytörténetének ezeket a fejezeit már nem csupán a nagy magyar művészettörténészek életpályájának fogják szentelni azok, akik az *„Emberek és nem frakkok”* (a 13. kötetnél járól!) kézikönyv-vállalkozását folytatják, hanem az intézménytörténetet az elmúlt évtizedekben meghatározó politikai viszonyok személyes vonatkozásainak. Olyanok nevei kerülnek majd a lapokra, akiknek amúgy semmi keresnivalójuk nem lenne egy művészettörténeti kézikönyvben. Értelmetlen, a bürokráciát növelő, a szakmai szempontok helyett a politikai kontrollt

¹ Mikó Árpád – Papp Szilárd – Pócs Dániel – Prékopa Ágnes – Révész Emese – Szakács Béla Zsolt: A magyarországi művészettörténet-tudomány helyzete (2011–2024). *Magyar Tudomány*, 186. 2025. 437.

1. Marosi Ernő és Tóth Melinda, 2009 © Mudrák Attila felvétele

értéyesíteni akaró központosítások, átszervezések, költöztetések, átvilágítások viszik el az időt és a pénzt, veszélyeztetik a gyűjteményeket, gátolják a kutatómunkát. Felhalmozott tudás, kiépített kapcsolatrendszerek látják kárát az elszármított döntéseknek. A beígért életpályamodellek és fizetésemelések helyett állandó bizonytalanság és fenyegetettség vár azokra, akik ezt a szakmát választják, és egyre kevesebben vannak, akik perspektívát látnának a művelésében. Az esztelen manővereknek pozitív eredményei nincsenek, de a hagyományok folytonosságán egyre tárguló hasadás, nyílt seb keletkezett. A művészettörténész szakma egésze nagyon megcsínylette az elmúlt évtizedeket, egy egész generációnak kellett átélnie, hogy mindaz, amiért dolgoztak, amit felépítettek, „megy a kukába”, ahogy jelen számunk egyik szerzője az építészettel kapcsolatban nemes egyszerűséggel megfogalmazta, de különösen igaz ez a műemlékvédelemre, ami ‘alkalmazott’ természetéből adódóan mindig sokkal jobban ki volt téve a politikai széljárásnak.

Ennek a ‘szomorú’ tudománytörténetnek egyik legfontosabb forrása lesz az az interjú-sorozat, amit Kovács Gergely és F. Dóczy Erika indított útjára évekkal ezelőtt az *Enigmában*, s aminek egyik, ha úgy tetszik, különkiadása a jelen Festschrift. Noha ezeknek az életút-interjúknak nem a kritika volt az elsődleges célja, de mind óhatatlanul csendesebb vagy hangosabb vádirattá váltak, és azok, akiket ma köszöntünk, feltétlenül azok közé tartoznak, akik a véleményüket mindig is vállalták, számolva az esetleges következményekkel. Összeköti őket a bűvös szám, a hetven, aminek valamennyien a közelében járnak, és az a feltétlen tisztelet, ami meg nem alkuvó munkásságukat övezi. Sok más hagyományunkkal együtt a Festschrift műfaja is veszni

látszik, pedig a tiszteletadásnak ezek a fórumai nem csupán a szakmai összetartozás éthoszána erősítésére szolgálnak, sok esetben az elődökhöz kapcsolódó, alapvető fontosságú kutatások jelennek itt meg, vagy a tudomány történetét gazdagító történetek, életrajzi adalékok, visszaemlékezések hangzanak el. Jelen esetben tapasztalatok átadásáról is esik szó ezekben a laudációkban, olyan tapasztalatokról, amelyek amúgy talán feledésbe is merülnének, egy olyan időszak kapcsán, amelyben egy műemlékvédő szakember épp úgy kellett értsen a falkutatáshoz, mint az adattárakban végzett művészettörténeti kutatómunkához, széles spektrumon mozogva a vakolatfajták minősége és a stíluskritikai elemzések között. Anélkül, hogy rangsorolni akarnánk, meg kell állapítsuk, hogy a műemlékvédelemben dolgozó művészettörténészek voltak mindig is a legszerteágazóbb kapcsolatban a társ- és segédtudományokkal, és a legjobbjait széleskörű interdiszciplináris érdeklődés jellemezte. Az ebben a számban megjelenő laudációk, interjúk és pályaképek visszatérő szereplői olyan kiváló kutatók, mint Marosi Ernő, Tóth Sándor vagy Dávid Ferenc, akik már nincsenek köztünk, de akik mérföldköveivé váltak az épületekkel és díszítéseikkel konkrét, fizikai valójukban foglalkozó műemlékvédelmi fókuszú művészettörténet-írásnak. Németh Katalin építész és műemlékfelügyelő, a neves művészettörténész, Németh Lajos lánya így jellemezte a most közlésre kerülő interjúbán szeretett hivatását: „Én végül – az egzisztenciális szempontokon túl – pontosan azért választottam a műemlékes munkát, mert egy idő után rájöttem, mi a legfontosabb ebben a szakmában. Azt szoktam mondani, hogy az embernek építész diplomával a kezében ugyanazt az elsődleges irányelvet kell követnie, mint az orvosoknak: *Nil nocere* – Ne árts! Ez a szempont mostanra szinte teljes egészében a feledés homályába merült. Az embernek nemcsak – sőt, főleg nem – a tehetséget kell éreznie magában, hanem az alázatot az épülettel szemben. Ha ezt nem érzi, akkor inkább foglalkozzon mással, mert iszonyú sokat lehet ártani, sokkal többet, mint mondjuk egy rossz zeneművel vagy egy rossz festménnyel. Ezért a műemlékvédelem, azon belül pedig különösen a területi felügyelői munka szerintem egy valóságos szolgálat a szó nemes értelmében. Főleg segítségnyújtást, ezen felül az eltérő természetű tudásanyag, valamint a különböző tudomány- és szakterületek összekapcsolását jelenti.”²

A „Ne árts!”, mint szempont, sajnos tényleg teljességgel feledésbe merült. Ma a műemlékvédelem szép példájának nevezik egész épületek ledózerolását, újraöntését betonból, fiktív, historizáló homlokzatokkal. A *Magyar Tudomány*ban megjelent helyzetkép szerzői nem kevésbé borúlátók az intézményi háttér változásai kapcsán: „2012-től a műemlékvédelmi intézményeknek olyan átszervezési hulláma indult el, melyet követni is alig lehet. A szinte folytonos, kusza metamorfózist elsősorban a politikai és gazdasági szintér mindenkori érdekei, továbbá pillanatnyi (személyes) ötletek irányítják, melyekhez olykor szakmai szempontokat is igyekeznek párosítani.

² „*Nil nocere* – Ne árts!” Interjú Németh Katalin építész, műemlék-felügyelővel. Az interjút F. Dóczi Erika és Kovács Gergely készítette 2023. június 13-án. A leíratot készítette, a szöveget gondozta és lábjegyzetekkel ellátta: F. Dóczi Erika, Kovács Gergely. Szerkesztette Markója Csilla (ELTE HTK MI). *Enigma*, 2025, no. 123. ld. jelen számunkban.

2. Tóth Sándor és Németh Lajos, 1990

Alapítványé, amely komoly és színvonalas munkát végez. Az egykori Kulturális Örökségvédelmi Hivatal százötven éves gyűjteményei jó néhány évre szintén bizonytalanságba kerültek, s három éven keresztül hozzáférhetetlenek voltak. Mára ez a helyzet megoldódott, és az anyagok a Magyar Építészeti Múzeum – Műemlékvédelmi Dokumentációs Központban a korábbiakhoz képest jobb körülmények között kutathatók. Gyarapodásuk azonban a központi rendszer szétesésével alapvetően változott meg, s ma szinte követhetetlen, hogy a szétaprózódott műemlékvédelmi tevékenység dokumentumai mikor hova kerülnek, s ki milyen feltételekkel használhatja azokat. Ezzel karöltve pedig megszűntek a nagy hagyományú műemléki kiadványsorozatok is.”³

Mégis, azokon a szövegeken, amiket jelen számunkban közlünk, s melyek egyben születésnap-i köszöntések is, Marosi Ernő szavait parafrázálva, *a műemlékvédelem szépsége* ragyog át. Lehet, hogy a magyar műemlékvédelem hosszabb időre Csipkerózsika-álomba merült, és ez emlékek sokaságának elvesztését, a magyar örökség és az örökségvédelmi intézményrendszer nehezen korrigálható, vagy egyenesen korrigálhatatlan sérülését, az utánpótlás kinevelésének lehetetlenségét jelenti, de ebben a kényszerpihenőben van időnk, és szerencsére néhány fiatal szakember révén lehetőségünk is feltérképezni a szakma múltját és jelenét. Lászy Judit, Lővei Pál, Mentényi Klára, Somorjay Sélysette, Németh Katalin vagy Haris Andrea, akinek tiszteletére az Ipolyi-érem átadásakor elhangzott laudációt közöljük ebben a számban, mind olyan szakemberek, akik nagyon sokat tettek a magyar műemlékvédelemért és akitől

A szétbontott, részben megszüntetett, újrászervezett stb. egységekkel az őket gyakran befogadó-bekebelező államigazgatási és egyéb intézmények is nehezen tudnak mit kezdeni. Bár a Forster Központként nevezett intézmény 2015-ös kibővítésével még történt arra kísérlet, hogy a műemlékvédelmi tevékenységet újra összefogják, e központ (is) csupán néhány évet élt. A folyamat a tapasztalt szakemberek permanens lemorzsol(ód)ásával, az utánpótlás erős akadozásával és a jogszabályi háttér gyakori és kiszámíthatatlan változásával is együtt járt. Mára központi, intézményes műemlékvédelem nem létezik Magyarországon. Nemigen tudják mindezt ellensúlyozni azok a kivételes, de szerény költségvetésű példák, mint mondjuk a Teleki László

³ Uo., 436–437.

a következő nemzedékek nagyon sokat tanulhatnak. Reméljük, lesznek még ilyen nemzedékek. Hiszen, ahogy a magyar műemlékvédelem történetéről szóló egyik tanulmányában Bardoly István profán módon, de nem kisebb szerző, mint Gabriel García Marquez szavait idézte:

„És mit gondol, meddig fogunk még így föl-alá hajókázni ezen a kurva folyón – kérdezte. Florentino Arizának ötvenhárom éve, hét hónapja és tizenegy napja megvolt rá a válasza. – Amíg csak élünk. – mondta.”⁴

És így igaz. Erről szól ez a tisztelő összeállítás is, hogy csináljuk tovább, bármi történjék is, amíg csak élünk.

3. Dávid Ferenc, 2008

4 Bardoly István: Gerevich Tibor és a műemlékvédelmi törvény. Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez I. *Magyar Műemlékvédelem*, 13. 2006. 23.